

УДК 347.724:347.9(477)

Володимир Цікало,*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА ВИХІД ІЗ ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

Стаття присвячена правовому аналізу здійснення права на вихід із товариства з обмеженою відповідальністю. Учасник товариства з обмеженою відповідальністю може здійснити своє право на вихід двома способами: 1) вийти з товариства; 2) відмовитися від виходу. Моментом виходу учасника з товариства є день подання заяви про вихід. Якщо учасник попередньо не повідомив товариство про свій вихід до спливу тримісячного строку, заява про вихід вважається поданою не раніше закінчення цього строку. Учасник, який виходить із товариства, може відмовитися від права на одержання належної йому вартості частини майна. Момент, до якого учасник має право відкликати заяву про вихід із товариства, залежить від належного виконання зобов'язання, яке виникло на підставі цього правочину.

Ключові слова: товариство з обмеженою відповідальністю, вихід, здійснення.

Постановка проблеми. Порядок здійснення права на вихід із господарського товариства залежить від виду виходу. У законодавстві України залежно від підстав, необхідних для реалізації такого права, є два види виходу учасника з товариства: а) вільний; б) обмежений. Право учасника на вільний вихід із господарського товариства характеризується тим, що учасник може здійснити його в будь-який час за власним бажанням або ніколи не скористатися ним. Право на обмежений вихід учасника з господарського товариства може бути реалізоване тільки за наявності певних підстав і з додержанням установленної процедури [1, с. 144–146]. Вихід із товариства з обмеженою відповідальністю належить до першого виду – вільного виходу з товариства.

Питанням правової природи, моменту, наслідків виходу з товариства з обмеженою відповідальністю приділила увагу низка українських учених, наприклад, Белоусов М., Васильєва В., Вінник О., Гарагонич О., Залеська А., Кібенко О., Косак В., Кравчук В., Лавріненко І., Луць В., Остапович Г., Погрібний Д., Просянюк О., Сіщук Л., Спасибо-Фатєєва І., Уразова Г. та ін. Проте недостатньо дослідженими залишаються порядок здійснення права учасників товариства з обмеженою відповідальністю на вихід із нього, момент такого виходу, а також можливість відмови від виходу з товариства та відмови від виплати вартості частини його майна.

Мета статті. Для вирішення частини окресленої проблеми необхідно встановити співвідношення між повідомленням про намір вийти з товариства та заявою про вихід, момент виходу з товариства, правові наслідки виходу, можливість відмови від виходу з товариства.

Виклад основного матеріалу. Учасник товариства з обмеженою відповідальністю може здійснити своє право на вихід із товариства двома способами: 1) *вийти з товариства*; 2) *відмовитися від виходу з товариства*.

Вихід учасника товариства з обмеженою відповідальністю можливий як із виплатою вартості частини майна товариства, пропорційної розміру його частки у статутному капіталі, так і без здійснення такої виплати (якщо учасник відмовився від цього майнового права). Відмова від виходу з товариства може полягати в пасивній поведінці учасника (утриманні від виходу), або в його активних діях – відкликанні заяви про вихід із товариства.

Згідно з ч. 1 ст. 148 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) учасник товариства з обмеженою відповідальністю має право вийти з товариства, повідомивши товариство про свій вихід не пізніше ніж за три місяці до виходу, якщо інший строк не встановлений статутом. Зважаючи на цю норму, момент виходу з товариства з обмеженою відповідальністю в судовій практиці прийнято пов'язувати із закінченням строку для повідомлення про вихід. Відповідно до п. 4.12 постанови Пленуму Вищого господарського суду України № 4 від 25.02.2016 р. «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають із корпоративних правовідносин», *установлюючи момент виходу учасника з товариства, господарським судам слід враховувати, що таким моментом є дата спливу строку, передбаченого ч. 1 ст. 148 ЦК України, або інша дата, зазначена в заяві учасника, якщо така дата визначена з дотриманням вимог цієї норми ЦК України*. Така позиція має підтримку у літературі [2, с. 23; 3, с. 3–5].

Момент виходу з товариства з обмеженою відповідальністю не треба пов'язувати зі спливанням тримісячного строку повідомлення товариства про вихід із нього учасника, оскільки цей строк не є присікальним. Строк, зі спливанням якого припиняються суб'єктивні права в теорії цивільного права, прийнято називати присікальним (преклюзивним, перетинальним). Правове значення присікального строку полягає в тому, що з його спливанням особа достроково втрачає належне їй суб'єктивне цивільне пра-

во внаслідок його нездійснення. Присікальний строк установлює межу здійснення цивільних прав. Присікальні строки в цивільному праві характеризуються такими особливостями: 1) зі спливанням присікального строку припиняється суб'єктивне цивільне право внаслідок його нездійснення; 2) зі спливанням присікального строку суб'єктивне цивільне право припиняється достроково. Для строку повідомлення про вихід із товариства з обмеженою відповідальністю перелічені ознаки присікального строку не застосовуються. Окрім того, словосполучення «не пізніше як за три місяці до виходу» означає, що така заява може бути подана й раніше. Таким чином, строк повідомлення товариства про вихід із нього учасника не є присікальним. Звідси його закінчення (спливання) не може створювати правового наслідку у вигляді припинення прав учасника господарського товариства.

Строк повідомлення про вихід із товариства з обмеженою відповідальністю належить до строків виконання цивільного обов'язку, встановленого законом або статутом. *Строком виконання цивільного обов'язку* вважається строк, протягом якого особа зобов'язана вчинити певну дію або утриматися від її вчинення. *За змістом дій, які мають бути вчинені в межах строків виконання цивільних обов'язків, виділяється строк попередження про припинення або продовження зобов'язання.* Прикладом строку попередження є строк, встановлений у ст. 148 ЦК України. За невиконання обов'язку, що має бути виконаний протягом цього строку, актами цивільного законодавства України не встановлено відповідальності у вигляді припинення (позбавлення) прав учасника товариства з обмеженою відповідальністю. Це означає, що *момент припинення прав учасника внаслідок виходу з товариства не залежить від моменту закінчення строку для повідомлення про вихід.*

Окремі автори ставлять під сумнів доцільність законодавчого закріплення тримісячного строку для повідомлення про намір вийти з товариства [2, с. 21; 3, с. 4–5]. Установлюючи необхідність існування того чи іншого строку в цивільному праві, треба враховувати передумови його запровадження. Строк повідомлення про намір у майбутньому вийти з товариства з обмеженою відповідальністю встановлено не лише в інтересах учасника, який виходить, та самого товариства, а й в інтересах кредиторів товариства. Справа в тому, що в разі виходу з товариства з обмеженою відповідальністю особи, яка вибула, виплачується вартість частини майна товариства, пропорційна розміру частки учасника в статутному капіталі. Ця виплата, за загальним правилом, має наслідком зменшення статутного капіталу товариства. Іншими словами, вихід із товариства призводить до зменшення статутного капіталу [2, с. 22; 4, с. 28]. Згідно з ч. 5 ст. 144 ЦК України зменшення статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю допускається після повідомлення в порядку, встановленому законом, усіх його кредиторів. У цьому разі кредиторів мають право вимагати дострокового припинення або виконання відповідних зобов'язань товариства

та відшкодування їм збитків. Рішення про зменшення статутного капіталу товариства надсилається поштовим відправленням усім кредиторам товариства не пізніше триденного строку з дня його прийняття (ч. 4 ст. 52 Закону України «Про господарські товариства»).

Строк повідомлення про намір вийти з товариства встановлено для того, щоб його кредиторі мали достатньо часу подати товариству відповідні вимоги. Оскільки обов'язок повідомити кредиторів про зменшення статутного капіталу покладається не на учасника, а на товариство з обмеженою відповідальністю, учасник зобов'язаний інформувати товариство про свій намір вийти з нього заздалегідь (за три місяці до дня виходу (ч. 1 ст. 148 ЦК України)). Незважаючи на те, що згідно з ч. 1 ст. 54 Закону України «Про господарські товариства» виплата вартості частини майна проводиться в строк до 12 місяців від дня виходу, вона може бути здійснена у стислі строки, одразу після виходу з товариства. *Тримісячний строк повідомлення про намір вийти з товариства з обмеженою відповідальністю є видом забезпечення інтересів його кредиторів на випадок зменшення розміру статутного капіталу.*

У наукових джерелах висловлюють також інші думки щодо моменту виходу з товариства з обмеженою відповідальністю. Щодо настання моменту виходу учасника, тобто припинення корпоративних відносин із товариством, існує декілька поглядів. На думку О. Гарагонича, найбільш прийнятною є точка зору, що моментом, з якого учасник вважається таким, що вибув із товариства, є момент державної реєстрації відповідних змін до установчих документів [5, с. 115]. Погрібний Д. вважає, що з моменту ухвалення загальними зборами товариства рішення про вихід учасника він вважається таким, що вибув із товариства [6, с. 153–154]. З рішенням органу товариства пов'язує момент виходу учасника В. Луць – вихід особи з господарського товариства є проявом її волі (волевиявлення), який має бути підтверджений рішенням відповідного органу товариства (загальних зборів чи правління) [7, с. 148–149]. Як зазначає Сіщук Л., під час виходу з товариства в особи виникають права та/або обов'язки щодо товариства, а не щодо інших (третіх) осіб, але це не відображає необхідності зведення моменту припинення корпоративних прав до моменту проведення державної реєстрації змін до установчих документів [8, с. 229]. Кібенко О. та Залеська А. підтримують позицію розробників проекту Закону України «Про товариства з обмеженою й додатковою відповідальністю», який передбачає, що учасник вважається таким, що вийшов із товариства, з дати подання відповідної заяви [2, с. 24].

Цивільний кодекс України для виходу з товариства з обмеженою відповідальністю встановлює необхідність подання учасником товариства двох видів звернень: 1) *повідомлення про намір у майбутньому вийти з товариства, яке подається не пізніше як за три місяці до виходу (або в інший строк, встановлений статутом); 2) заява про вихід із товариства.*

На цих різновидах звернень уже акцентували увагу дослідники моменту виходу з товариства. Так, Уразова Г. наголошує на тому, що заяві учасника про вихід із ТОВ має передувати його відповідне повідомлення. Воно має бути зроблене не пізніше ніж за три місяці до виходу, якщо інший строк не встановлений статутом (ч. 1 ст. 148 ЦК України) [9, с. 131]. Указані види звернень мають різне правове значення. Повідомлення про намір у майбутньому вийти з товариства не має ознак правочину, оскільки не спрямоване на набуття, зміну чи припинення прав учасника товариства. Подання заяви про вихід із товариства є одностороннім правочином, який має своїм наслідком припинення прав учасника. Подібної позиції дотримуються й інші автори. Ураховуючи особливу цільову спрямованість про вихід з товариства з обмеженою відповідальністю на виникнення, зміну або припинення цивільних корпоративних прав чи обов'язків, існують підстави для кваліфікації виходу з товариства з обмеженою відповідальністю як правочину [10, с. 151].

Підставою припинення прав учасника господарського товариства може бути лише юридичний факт. Таким юридичним фактом є подання заяви про вихід із товариства, яке за своєю правовою природою є одностороннім правочином. Учасник може вважатися таким, що вийшов із товариства, з моменту вчинення цього правочину. Отже, моментом виходу учасника з товариства є день учинення правочину (подання заяви про вихід). Не менш як за три місяці до дня подання такої заяви учасник повинен повідомити товариство про свій вихід у майбутньому, тобто попередньо (за три місяці) подати повідомлення про намір вийти з товариства. Якщо учасник не повідомив товариство про свій намір у майбутньому вийти з товариства, заява про вихід вважається поданою не раніше ніж через три місяці від дня її надходження в товариство. До спливу строку попередження заява про вихід фактично не має сили [11, с. 238].

Після отримання товариством заяви учасника про вихід із нього частка цього учасника не бере участі у визначенні повноважності загальних зборів, а його голос не враховується під час голосування. Частка учасника, який вийшов із товариства з обмеженою відповідальністю, не впливає на прийняття рішень вищим органом управління до того моменту, поки статутний капітал товариства не буде зменшено або поки вона не буде розподілена між іншими учасниками чи третіми особами, які повинні внести додаткові вклади у статутний капітал. Натомість у товариства виникає право зменшити розмір статутного капіталу лише за умови виплати учасникові, який вибув, вартості частини майна товариства, пропорційної частці учасника у статутному капіталі. Аналогічні правові наслідки встановлені в разі придбання частки (її частини) учасника самим товариством з обмеженою відповідальністю. У разі придбання частки (її частини) самим товариством з обмеженою відповідальністю воно зобов'язане реалізувати цю частку (її частину) іншим учасникам або третім

особам протягом строку, що не перевищує одного року, або зменшити свій статутний капітал. Протягом цього періоду голосування й визначення кворуму у вищому органі управління проводяться без урахування частки, придбаної товариством.

З урахуванням положень діючих актів цивільного законодавства України можна зробити висновок про те, що *моментом виходу учасника з товариства є день подання заяви про вихід. Не менш як за три місяці до дня подання такої заяви учасник повинен повідомити товариство про свій вихід. Якщо учасник попередньо не повідомив товариство про свій вихід до спливу тримісячного строку, заява про вихід вважається поданою не раніше моменту закінчення цього строку.*

Учасник, який виходить із товариства з обмеженою відповідальністю, може відмовитися від права на одержання належної йому вартості частини майна товариства. Таке право закріплене в ч. 3 ст. 12 ЦК України, відповідно до якої особа може відмовитися від свого майнового права, зокрема права на виплату вартості частини майна учасника у статутному капіталі. Відмова від виплати вартості частини майна товариства за своєю правовою природою є способом здійснення права учасника на вихід із товариства й має міститися в заяві про вихід. У разі відмови учасника від виплати йому вартості частини майна, пропорційної його частці у статутному капіталі, відповідне грошове зобов'язання товариства припиняється. Відмова учасника від частки є підставою для залишення її в розпорядженні товариства чи розподілу серед інших учасників або третіх осіб [5, с. 113].

Здійснення права на вихід із товариства з обмеженою відповідальністю може проявлятися не лише у власне виході з нього, але й у відмові від виходу з товариства. Це означає, що учасник товариства з обмеженою відповідальністю може не лише вийти з нього, але й відмовитися від виходу. Залежно від характеру поведінки учасника товариства відмова від виходу може бути здійснена як пасивною поведінкою (утриманням від дій), так і активними діями. *Відмова від виходу з товариства, яка полягає у вчиненні активних дій, в юридичній літературі та судовій практиці отримала назву «відкликання заяви про вихід».*

Подання заяви про вихід із товариства з обмеженою відповідальністю є одностороннім правочином, учинення якого не зумовлюється поведінкою інших осіб. За загальним правилом, особа, яка вчинила односторонній правочин, має право відмовитися від нього. З наведеного випливає, що впродовж визначених законом або установчими документами строків учасник також має потенційне право відмовитися від виходу з товариства [12, с. 135]. Відповідно до ч. 1 ст. 214 ЦК України особа, яка вчинила односторонній правочин, має право відмовитися від нього, якщо інше не встановлено законом. ЦК України й іншими актами цивільного законодавства не передбачена неможливість відкликання заяви про вихід із товариства. Законом

не встановлено неможливості або особливих наслідків відмови від виходу з товариства, не можна цього зробити й у статуті, тому можна дійти висновку, що учасник вправі відмовитися від виходу з товариства [11, с. 245].

Відкликання заяви про вихід із товариства з обмеженою відповідальністю вчиняється в такій же формі, як і її подання (ч. 3 ст. 214 ЦК України). Згідно з ч. 1 ст. 148 ЦК України справжність підпису на заяві про вихід із товариства підлягає нотаріальному засвідченню. Цій вимозі має відповідати й заява щодо відкликання заяви про вихід із товариства.

Момент, до якого учасник має право відмовитися від заяви про вихід із товариства, залежить від належного виконання зобов'язання, яке виникло на підставі цього правочину. Подання заяви про вихід із товариства з обмеженою відповідальністю створює зобов'язання товариства виплатити учасникові, який вибув, вартість частини майна, пропорційну його частці у статутному капіталі. Відповідно до закону ця виплата здійснюється в строк до одного року з дня виходу. Це означає, що вона може бути проведена одразу ж після виходу. Товариство може задовольнити прохання учасника товариства про його вихід раніше закінчення вказаного строку, прийнявши на загальних зборах учасників відповідне рішення [13, с. 22]. Отже, доки товариство належним чином не виконає зобов'язання перед учасником здійснити йому відповідну виплату, в учасника зберігається право відкликати свою заяву про вихід. Однак після належного виконання товариством зобов'язання щодо виплати вартості частини майна учасникові, який вибув, він не може відмовитися від правочину, що був підставою для виникнення цього зобов'язання. Згідно зі змістом ст. 599 ЦК України таке зобов'язання буде припинене.

Можливість відмови від заяви про вихід із товариства протягом усього строку виконання зобов'язання про виплату вартості частини майна не суперечить загальним засадам цивільного законодавства України, оскільки в цей період часу голосування й визначення кворуму у вищому органі управління проводяться без урахування частки, відступленої товариству. Доки не буде виконане зобов'язання перед учасником про виплату йому вартості частини майна товариства, пропорційної його частці у статутному капіталі, ця частка не може бути розподілена між іншими учасниками, вона не може бути реалізована третім особам, а також не може бути зменшений розмір статутного капіталу товариства. Якщо розмір статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю ще не зменшений, частка учасника, який виїшов, не розподілена між іншими учасниками чи не передана третій особі (особам), вона залишається в товаристві. Ця частка продовжує існувати, а отже, залишається можливість відновлення права на неї в попереднього учасника.

Висновки.

1. Момент припинення прав учасника внаслідок виходу з товариства з обмеженою відпо-

відальністю не залежить від моменту закінчення строку для повідомлення про вихід.

2. Тримісячний строк повідомлення про намір вийти з товариства з обмеженою відповідальністю є видом забезпечення інтересів його кредиторів на випадок зменшення розміру статутного капіталу.

3. Моментом виходу учасника з товариства є день подання заяви про вихід. Не менш як за три місяці до дня подання такої заяви учасник повинен повідомити товариство про свій вихід. Якщо учасник попередньо не повідомив товариство про свій вихід до спливу тримісячного строку, заява про вихід вважається поданою не раніше моменту закінчення цього строку.

4. Учасник, який виходить із товариства з обмеженою відповідальністю, може відмовитися від права на одержання належної йому вартості частини майна товариства.

5. Момент, до якого учасник має право відмовитися від заяви про вихід із товариства, залежить від належного виконання зобов'язання, яке виникло на підставі цього правочину.

Список використаних джерел:

1. Уразова Г. Право на вихід із господарського товариства / Г. Уразова // Міжнародний журнал «Право і суспільство». – 2016. – Вип. 3. – С. 144–151.
2. Кібенко О. Вихід учасника із товариства з обмеженою відповідальністю: проблемні питання та практичні рекомендації / О. Кібенко, А. Залеська // Українське комерційне право. – 2012. – № 12. – С. 20–29.
3. Лаврінченко І. Момент виходу учасника з ТОВ: лабіринти правозастосування / І. Лаврінченко // Юридична Газета online. – 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma>.
4. Белоусов М. Вихід учасника з товариства: юридичний та бухгалтерський аспект / М. Белоусов // Міжнародний збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 3(18). – С. 27–35.
5. Гарагонич О. Припинення корпоративних відносин з ініціативи учасника ТОВ шляхом виходу із товариства / О. Гарагонич // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. – № 2(5). – С. 110–117.
6. Погрібний Д. Співвідношення понять «вихід учасника із товариства» та «перехід частки учасника» / Д. Погрібний // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2011. – № 4 (7). – С. 151–157.
7. Луць В. Деякі питання щодо моментів виникнення суб'єктивних корпоративних прав учасників господарських товариств / В. Луць // Корпоративне право України та інших європейських країн: шляхи гармонізації : Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (2–3 жовтня 2015 р.). – Івано-Франківськ, 2015. – С. 147–149.
8. Сіщук Л. Відчуження частки та вихід із товариства: порівняльно-правова характеристика правових конструкцій / Л. Сіщук // Корпоративне право України та інших європейських країн: шляхи гармонізації : Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (2–3 жовтня 2015 р.). – Івано-Франківськ, 2015. – С. 226–233.

9. Уразова Г. Право учасника на вихід із товариства з обмеженою відповідальністю / Г. Уразова // Проблеми законності. – 2015. – Вип. 129. – С. 129–138.

10. Просянюк О. Правове регулювання виходу з товариства з обмеженою відповідальністю / О. Просянюк // Університетські наукові записки. – 2013. – № 1(45). – С. 148–152.

11. Кравчук В. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах : [монографія] / В. Кравчук. – Львів : Край, 2009. – 464 с.

12. Сіщук Л. Правові наслідки виходу учасника з господарського товариства / Л. Сіщук // Право і суспільство. – 2016. – № 3. – С. 133–143.

13. Остапович Г. Коментар до рекомендацій президії Вищого господарського суду України «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають із корпоративних відносин» від 28.12.2007 р. № 04-5/14 / Г. Остапович // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 2. – С. 15–23.

Статья посвящена правовому анализу осуществления права на выход из общества с ограниченной ответственностью. Участник общества с ограниченной ответственностью может осуществить свое право на выход из общества двумя способами: 1) выйти из общества; 2) отказаться от выхода из общества. Моментом выхода участника из общества является день подачи заявления о выходе. Не менее чем за три месяца перед подачей такого заявления участник должен уведомить общество о своем выходе. Если участник не предупредил общество о своем выходе до истечения трехмесячного срока, заявление о выходе считается поданным не раньше окончания этого срока. Участник, выходящий из общества с ограниченной ответственностью, может отказаться от права на получение принадлежащей ему стоимости части имущества. Момент, к которому у участника сохраняется право отозвать заявление о выходе, зависит от надлежащего исполнения обязательства, которое возникло на основании этой сделки.

Ключевые слова: общество с ограниченной ответственностью, выход, осуществление.

The article is devoted to legal analysis of the right to withdraw from a limited liability company. The participant of a limited liability company may exercise his right to withdraw in two ways: 1) to withdraw from the company; 2) to refuse from withdrawing. The moment of leaving of the company is the day of submission of withdrawal application. Participant has to notify the company about his withdrawal no less than three months before the date of submission of such application. If the participant has not reported to the company about his withdrawal before the expiry of the three months period in advance, then the withdrawal application is considered to be not filed. The participant who leaves the limited liability company has the right to waive the right to obtain adequate cost of his part of the company's assets. The moment till which the participant may withdraw the withdrawal application, depends on proper performance of obligations which arose on the basis of the transaction.

Key words: limited liability company, withdraw, exercising.

